

Роксолана Поворознюк,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри ТПП з англійської мови,

Навчально-науковий інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0000-0003-3418-6651>

м. Київ, Україна

**Методологічні засади еквівалентного відтворення
й прагматичної адаптації англomовної науково-популярної
прози в царині медицини**

**Methodological grounds of equivalence and pragmatic adaptation
of English nonfiction in medical field**

***Анотація.** Сьогодні демонструє дедалі більший попит на науково-популярну літературу медичного спрямування, що зумовлено війнами, глобальною реструктуризацією медичної системи, міжнародним медичним співробітництвом та потребою людини якомога довше залишатися на піку продуктивності. У нашому дослідженні ми розглядаємо методологічні засади еквівалентного відтворення й прагматичної адаптації науково-популярних текстів на прикладі книги Л.Ф. Баррет "7 ½ уроків про мозок". Ми припускаємо, що адаптація необхідна через відмінності в медичних системах, читачьких очікуваннях і стратегіях, яким віддають перевагу окремі перекладачі. За допомогою системного підходу, що включає методи дедукації та індукції, суцільної вибірки та порівняльного аналізу, ми дійшли висновку, що наше дослідження підтверджує початкову гіпотезу. Отримані результати підкреслюють важливість врахування очікувань цільової аудиторії при виборі найдоцільніших стратегій перекладу, а також підходу до таких текстів в цілому, на більш глобальному рівні, а не занурення в компаративний аналіз. Теоретичні засади цієї роботи створюють підґрунтя для майбутніх досліджень у досліджуваній царині, зокрема для розробки комплексних рекомендацій для перекладачів, які працюють з науково-популярними текстами в медичному контексті, що допоможуть ухвалювати обґрунтовані рішення, які сприятимуть підвищенню читабельності та доступності перекладеного матеріалу. Підводячи підсумки, можна стверджувати, що актуальним постає завдання результативного обміну науковою інформацією. Саме для цього й використовується науково-популярний підстиль. Він займає важливе місце в сучасній літературі. Завдяки своїй привабливості для читачів, цей підстиль вимагає подальшого дослідження в аспекті медичної тематики. Адже саме через синтез наукового та публіцистичного стилів, виникають труднощі при перекладі подібних текстів, які потрібно вивчати.*

Ключові слова: еквівалентне відтворення, прагматична адаптація, науково-популярні тексти, медичний переклад, очікування читачів, цільова аудиторія.

Summary. *An increasing interest is shown in popular-science literature on medical topics, which is grounded by the wars, global medical system restructuring, international medical cooperation, and individuals' need to stay on peak of productivity. Our study explores methodological grounds of equivalent rendering and pragmatic adaptation involved in such texts, using L.F. Barrett's "Seven and a Half Lessons About the Brain" as a case study. We suggest that these adaptations arise from differences in medical systems, reader expectations, and the preferred strategies of individual translators. Using a systematic approach that included methods of deduction and induction, continuous sampling, and comparative analysis, we found that our research supports the initial hypothesis. The findings underscore the importance of considering target audience expectations when selecting the most appropriate translation strategies, and specifically approaching such texts as a whole, on a more global level, rather than just diving deep in contrastive explorations. The theoretical framework lays ground for future inquiries into this area, such as developing comprehensive guidelines for translators working with scientific-popular texts in medical contexts, which will assist in making informed decisions that enhance the readability and accessibility of the translated material. Summing up, it can be stated that the task of effective exchange of scientific information is becoming urgent. It is for this purpose that the popular science sub-style is used. It occupies an important place in modern literature. Due to its appeal to readers, this sub-genre warrants further research in the medical field. After all, it is precisely because of the synthesis of scientific and journalistic styles that difficulties arise when translating similar texts that need to be studied.*

Key words: *equivalent rendering, pragmatic adaptation, popular-science texts, medical translation, reader expectations, target audience.*

Вступ. Глобалізаційні процеси вимагають нових запитів соціуму щодо якості перекладу науково-популярних текстів, зокрема у галузі медицини, важливості врахування очікувань цільової аудиторії при виборі найдоцільніших стратегій перекладу, а також підходу до таких текстів в цілому [2; 3]. Неадекватний переклад може стати причиною помилок, неточного розкриття наукових здобутків в іноземній періодиці тощо. Відтак, наразі у сьгоднішній науково-популярній літературі, а саме у галузі медицини, є нагальна потреба в якісному англо-українському перекладі текстів досліджуваної галузі [3, с. 184].

Метою дослідження є розглянути методологічні засади еквівалентного відтворення й прагматичної адаптації науково-популярних текстів на прикладі книги Л.Ф. Баррет «7½ уроків про мозок» (пер. з англ. Ярослава Лебеденка) [1].

Наша **дослідницька гіпотеза** полягала в тому, що адаптація необхідна через відмінності в медичних системах, читацьких очікуваннях

і стратегіях, яким віддають перевагу окремі перекладачі (у нашому випадку – Я. Лебеденко).

З метою адекватного відтворення в перекладі англomовної лексики, граматики та стилістики у прагматичному аспекті необхідно не лише досконало володіти обома мовами (вихідною та цільовою), але й вміти відчувати емоції, думки та настрої автора першотвору [6]. Загальною тенденцією при відтворенні англomовного науково-популярного тексту українською мовою є вища експресивність, вищий ступінь інтенсивності порівняно з оригіналом. Розгляньмо детальніше способи еквівалентного відтворення англomовної науково-популярної прози, представлені короткими нарисами американської письменниці Л.Ф. Барретт “Seven and a Half Lessons About the Brain” [5] («7½ уроків про мозок», пер. з англ. Ярослава Лебеденка) [1].

Методологія та методи дослідження. Методи дослідження зумовлені метою, завданнями та проаналізованим в роботі матеріалом: *зіставний метод*, що полягає у співвіднесенні лексико-семантичних, морфологічних, синтаксичних та стилістичних засобів мовою оригіналу та їх українських відповідників у науково-популярній книзі Л. Ф. Барретт; *контекстуально-інтерпретаційний*, що полягає у з’ясуванні специфіки значення слів та словосполучень у тексті оригіналу та його перекладі; *описовий*, за допомогою якого було обґрунтовано використання певного типу трансформацій; *метод трансформаційного аналізу*, що полягає у дослідженні різних видів трансформацій, а саме: лексичних, лексико-граматичних та граматичних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еквівалентом слід вважати постійну рівнозначну відповідність, яка не залежить від контексту [3; 6]. Випадки повної відповідності слів двох мов, тобто повного збігу їх лексичного значення у повному обсягу, трапляються відносно нечасто. До цієї групи належать такі лексико-семантичні розряди слів:

1. Власні назви (особові та географічні), наприклад: «*This brain is like a collection of specialized tools that work together, so we’ll call it **Pocketknife Brain***» [5, с. 38]. – «*Цей мозок схожий на набір спеціалізованих інструментів, що працюють разом, тому ми назвемо його **Кишеньковим ножем***» [1, с. 58]. У вищенаведеному фрагменті власна назва входить до складу метафоричного порівняння, коли мозок людини нагадує складаний ніж. На наш погляд, перекладач відтворив це словосполучення досить вдало, зберігши стиль оригіналу і не суперечачи при цьому контексту вихідного твору.

2. Терміни (у нашому випадку, біологічні), наприклад: «*A newborn garter snake can slither on its own almost instantly*»

[5, с. 42]. – «Новонароджена **підв'язкова змія** майже одразу може повзати сама» [1, с. 66]. У фрагменті тексту *підв'язкова змія* або *вуж* становить рід змій родини *вужеви*. Вони є доволі поширеними на переважній частині території Північної Америки і Центральної Америки.

Потрібно розпізнавати повні та часткові еквівалентні відповідники. У тому випадку, коли відповідник охоплює повністю значення англійської лексеми, його називають повним еквівалентом: «*A single dog might develop its own social rules, like that a particular grassy area is for playing with humans or that **pooping** is not allowed inside the house*» [5, с. 88]. У фрагменті лексема «*poop*» є дуже поширеним в англійській культурі сленгізмом, який позначає «фекалії». Воно є набагато прийнятнішим, ніж, скажімо, «*crap*» та «*shit*» («лайно»). Задля того, щоб не викликати відторгнення в читача, та аби не відволікати фокус уваги на інтимні фізіологічні процеси, перекладач вдався до дещо пом'якшеного еквіваленту: «*Один-єдиний собака може виробити свої соціальні правила, скажімо, що конкретна ділянка трави призначена для гри з людьми чи що **гидити** в будинку не можна*» [1, с. 153].

Проілюструймо функціонування та відтворення в перекладі за допомогою еквівалентного відповідника наступного маркованого словосполучення: «*Here's a quick demonstration that your memory is a critical ingredient in what you see. Take a look at the following three **line drawings***» [5, с. 54]. – «*Ось швидка демонстрація, що ваша пам'ять – дуже важливий компонент того, що ви бачите. Погляньте на три **замальовки** на с. 92*» [1, с. 89]. У фрагменті тексту двокомпонентне термінологічне словосполучення з міжпредметної царини образотворчого мистецтва «*line drawings*», утворене за моделлю N+N, вживається у значенні штрихового малюнку. Під цим поняттям розуміють техніку образотворчого мистецтва, що ґрунтується на використанні множини паралельних ліній, нанесених з різною щільністю.

З погляду стилістики, варто виокремити абсолютні та відносні еквіваленти. Так, до першого різновиду належать такі еквіваленти, які мають відношення до одного й того ж самого функціонального стилю [4, с. 62-64]. Інакше кажучи, ці відповідники мають подібну до англійського висловлення експресію. Наприклад: «*When one neuron receives a signal to change its firing rate, all the other neurons eventually change in kind, because they are all connected. We'll call this one **Meatloaf Brain** because its structure is so uniform*» [5, с. 38]. – «*Коли один нейрон отримує сигнал змінити його швидкість активації, решта нейронів рано чи пізно змінюють її теж, бо вони всі зв'язані. Назвемо цей **мозок Тефтелькою**, через однорідність його структури*» [1, с. 57].

У фрагменті тексту в ролі власної назви виступає сполучення «*Meatloaf Brain*», яке за зовнішніми даними нагадує м'ясний рулет або тюфтельки. Останні є стравою кулеподібної форми, яку готують із м'ясного або рибного фаршу. До її складу входять, як правило, цибуля, м'якуш хліба, борошно, яйця, сир тощо. Англomовний тлумачний словник визначає «*meatloaf*» як «*meat, herbs, and other foods mixed and baked together in the shape of a loaf*». Українською мовою існує два варіанти написання цієї страви: «тефтели» і «тюфтельки». Це слово походить від німецького «*Téfteli*», і в одному з варіантів норми зберігається наголос на першому складі, як у мові-джерелі. Як видно, збереження при перекладі емоційно-експресивних ознак висловлювання шляхом використання слів з відповідним конотативним значенням є важливим при досягненні еквівалентності [7, с. 340-359]. У перекладі речення з різним денотативним значенням функціонують як синоніми.

Відносними еквівалентами вважають такі, що різняться за стилістикою та експресивними рисами [4, с. 62-64]: «*Pavlov won a Nobel Prize for discovering this effect, which became known as Pavlovian or classical conditioning, but he didn't realize that he was discovering how brains predict. His dogs were not reacting to the sound by drooling*» [5, с. 60]. – «*Павлов здобув Нобелівську премію за відкриття цього ефекту, який став відомим як павловський, або класичний умовний рефлекс, але він так і не зрозумів, що відкрив механізм передбачення мозку*» [1, с. 95]. У фрагменті тексту перекладу термін «*conditioning*» перекладач відтворив як «*умовний рефлекс*», тобто такий, який людина набуває протягом усього свого життя. Інакше кажучи, кожен умовний рефлекс є результатом певного досвіду або звички.

У випадку, коли англійському однозначному слову чи одному значенню багатозначного слова відповідає кілька українських відповідників у двомовному словнику, їх називають варіантними відповідниками, наприклад: «*These tiny visitors travel inside of bacteria and other critters and affect the brain in ways that scientists are only beginning to understand*» [5, с. 43]. – «*Ці крихітні гості подорожують усередині бактерій та інших тваринок і впливають на мозок способами, які науковці ще тільки починають розуміти*» [1, с. 67].

У фрагменті тексту лексема «*critter*» належить до неформального стилю американської англійської мови і вживається зі значенням «*a creature, especially an animal*» (укр. «істота, створіння, тваринка»). Перекладач, як бачимо, вдався до більш експресивного демінутиву «*тваринка*».

Найбільш розповсюдженим типом варіантних відповідників є часткові. Іншими словами, вони наявні тоді, коли одному слову

англійської мови відповідають два чи більше слів в українській мові або навпаки. Сюди належать явища включення та пересічення: «*As neuroscientists like to say, “Neurons that **fire** together, wire together”* [5, с. 44]. – «*Як полюбляють повторювати неврологи, нейрони, які **активуються** разом, налаштовуються разом»* [1, с. 68]. У фрагменті тексту багатозначне дієслово «*fire*» набуває значення «to activate», що наразі часто вживається в царині лінгвістики, нейролінгвістичного програмування та інформаційних технологій.

Зазначмо, що більш поширеним виявилось все ж таки явище перетину. У цьому випадку між двома лексемами спостерігається частковий збіг значень, при якому коло значень англійського слова не може цілковито включатися у коло значень українського слова через те, що відповідні слова мають як однакові, так і різні смисли: «*It's the source of our strengths and our **foibles**. It makes us simply, imperfectly, gloriously human*» [5, с. 93]. – «*Він – джерело нашої сили й наших **слабкостей**. Він просто робить нас людьми, неідеально, але чудово»* [1, с. 159]. У фрагменті вихідного тексту лексема *foibles* має наступні словникові відповідники: «слабкість, уразливе місце, вада, недолік». Водночас, перекладач вдався до одного з контекстуальних еквівалентів, а саме «*слабкості*».

Маємо підкреслити, що крім різної класифікації значень у межах слова в англійській та українській мовах, ще однією причиною виникнення варіантних відповідників є нерівномірний семантичний розподіл слів у двох мовах (англійській та українській). Суть цього явища полягає в тому, що значення слова в одній мові виявляється нерозчленованим, порівняно із значенням його еквівалентів в другій мові. Інакше кажучи, одному слову англійської мови, яке виражає більш широке поняття, в українській мові відповідають два чи більше слів з вужчим класом денотатів.

Шляхом суцільної вибірки з науково-популярного твору американської письменниці, а саме: англомовних коротких нарисів медичної тематики Л. Ф. Барретт «*Seven and a Half Lessons About the Brain*» [5] та його українськомовного відповідника «*7 ½ уроків про мозок*» [1] (пер. з англ. Ярослава Лебеденка), нами було відібрано 100 текстових фрагментів на позначення особливостей використання різних мовних засобів оригіналу і перекладу у прагматичному аспекті. Розподіл за прийомами перекладу виявився досить неоднорідним (табл. 1).

Прагматичні аспекти використання прийомів перекладу (на матеріалі англомовних та україномовних коротких нарисів Л. Ф. Барретт «*Seven and a Half Lessons About the Brain*» [5] («*7½ уроків про мозок*»)) [1].

Першу групу серед найбільш поширених прийомів адекватного перекладу у прагматичному аспекті, відібраних нами з англомовних

та українськомовних текстів коротких нарисів американської письменниці Л.Ф. Барретт “Seven and a Half Lessons About the Brain” [5] (“7½ уроків про мозок”) [1], становлять функціональний аналог (9%) та морфологічна заміна (9%). Друга група представлена віднайденням словникового еквіваленту (7%), цілісним перетворенням (7%) та перестановкою (7%). Третю групу перекладацьких трансформацій становлять, головним чином, лексико-граматичні та власне граматичні заміни: декомпресія (6%), вилучення (6%) та описовий переклад або експлікація (6%).

До четвертої групи входять лексична трансформація калькування (5%), а також лексико-граматичні заміни, такі як: компресія (5%), компенсація (5%) та антонімічний переклад (5%). До того ж, менш розповсюдженими, але не менш важливими стали транскрипція і транслітерація (4%), конкретизація (4%), модуляція (4%), додавання (4%) і синтаксичне уподібнення (4%). Лексико-семантична перекладацька трансформація генералізації складає лише 3% від загальної кількості відібраних мовних засобів.

Цікаво, що серед безпосередньо лексичних трансформацій найбільш поширеними виявилися цілісне перетворення та калькування.

Таблиця 1

№	Спосіб перекладу	Кількість %
1.	Аналог	9
2.	Заміна	9
3.	Еквівалент	7
4.	Цілісне перетворення	7
5.	Перестановка	7
6.	Декомпресія	6
7.	Вилучення	6
8.	Описовий переклад	6
9.	Калькування	5
10.	Компресія	5
11.	Компенсація	5
12.	Антонімічний переклад	5
13.	Транскодування	4
14.	Конкретизація	4
15.	Модуляція	4
16.	Додавання	4
17.	Синтаксичне уподібнення	4
18.	Генералізація	3
	Разом:	100

Водночас лексико-граматичні трансформації представлені переважно декомпресією та описовим перекладом (експлікацією). Адже в перекладі англійською мовою з української часто спостерігається збільшення кількості лексичних одиниць, згідно правил англійської граматики та стилістики. Характерно, що транскодування і калькування вказують на намагання автора оригінального тексту та перекладача українською зберегти колорит та конотативне забарвлення вихідного науково-популярного твору у перекладі. Тоді як морфологічна заміна полягає, наприклад, у модифікації частини мови або зміні множини іменника на однину і навпаки.

Висновки з дослідження. Розглянувши різні способи перекладу мовних одиниць у науково-популярному тексті з погляду прагматики, можна зробити висновок, що вони є досить різноманітними. Вибір засобів передачі інформації з англійської мови українською залежить від самого перекладача. Відтак, через використання наближеного перекладу можна зберегти національний колорит твору-джерела в перекладі, тоді як за допомогою калькування зазвичай перекладач намагається відтворити індивідуально-авторський стиль.

ЛІТЕРАТУРА

1. (БУМ) Барретт Л. Ф. 7 ½ уроків про мозок. / пер. з англ. Ярослава Лебенка. Харків: КСД, 2021. 165 с. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/7-1-2-urokiv-pro-mozok/> (дата звернення: 20.07.2024).
2. Литвиненко Н. П. Український медичний дискурс: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2009. 302 с.
3. Поворознюк Р. В. Медичний переклад: теорія та практика : монографія: у 2 т. Київ: Заславський О. Ю., 2019. Т. 1 : Теоретико-методологічні засади діяльності медичного перекладача. 2019. 367 с.
4. Худолсева С.П. Про варіантність і синонімічність термінів. *Мовознавство*. 1980. 4. С. 62–64.
5. (BLB) Barrett L. F. 7 ½ lessons about the brain. Boston – New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2020. 182 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Seven_and_a_Half_Lessons_about_the_Brain.html?id=ZVDUyWЕАСАAJ&redir_esc=y#:~:text=Lisa%20Feldman%20Barrett,%D0%91%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5%20C2%BB (date of access: 20.07.2024).
6. Nida E.A. *Towards a Science of Translation, with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill, 2003. 331 p.
7. Povoroznyuk R., Hakharia K., Shymanska V., Formanuk O., Hnatyuk M., Popovych A. Features of Epidemiology as Discourse and Formation of Secondary Naming in Linguistics: Neuropragmatic and Comparative Aspects. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2022. 13(3). P. 340–359. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/13.3/371> (date of access: 20.07.2024).